

De siste tidsvitnene

Lothe J, Storeide A, red.

Tidsvitner

Fortellinger fra Auschwitz og Sachsenhausen. 201 s, ill. Oslo: Gyldendal, 2006. Pris NOK 339 ISBN 978-82-05-36362-5

Jonassen M.

De overlevende

19 norske kvinner og menn forteller om sine liv i Hitlers fangeleirer. 372 s, ill. Oslo: Damm, 2006. Pris NOK 99 ISBN 978-82-04-13733-3

Det tynnes i rekene blant dem som opplevde krigen som voksne. Verden har gått videre – med nye erkjennelser, utfordringer og konflikter. Vi har tilgitt tyskerne for at de okkuperte landet vårt, men grøsser fortsatt over det som foregikk

i konsentrasjonsleirene. Fangene der var arrestert uten lov og dom, ofte bare på grunnlag av rase, etnisk tilhørighet eller tilfeldigheter. De ble satt til hardt arbeid, mishandlet, drept, gasset i hjel eller gjort til gjenstand for grusomme eksperimenter. Vi har hørt historiene før. Trenger vi å høre dem en gang til?

Ofta er det lettere å identifisere seg med enkeltmenneskers historier enn med tørre fremstillinger av storpolitiske og militære forhold i fortiden. De små historiene gjør den store historien mer levende. Slik kan også det vanvittige i Adolf Hitlers ideologiske og politiske prosjekt komme bedre frem. Gjennom enkeltmenneskers historier kan vi lære av fortiden og ha håp om at det som skjedde, ikke vil skje igjen.

Dette er bakgrunnen for disse to bøkene, som er basert på intervjuer med henholdsvis åtte menn og 19 kvinner og menn som overlevde Hitlers fangeleire. De fleste av dem har de siste årene vært med som tids-

vitner på skoleturer til konsentrasjonsleirene i Tyskland og Polen. De har en variert bakgrunn er – noen er jøder, andre var aktive motstandsfolk, atter andre var bare på feil sted til feil tid da de ble arrestert. De forteller sine dramatiske og gripende historier på nøktern, verdig og åpen måte og deler sine håp og gir råd for fremtiden.

Boken til Lothe & Storeide er uten tvil den beste. De åtte tekstene er strammere redigert

og tydeligere i sitt budskap. Jeg-formen brukes konsekvent, noe som gir større nærhet og troverdighet. Egne kapitler om Sachsenhausen og Auschwitz og om aksjonen i Telavåg utfyller bildet godt. Jonassens bok synes i større grad å være beregnet på yngre lesere, bl.a. er det en kort innledning om Adolf Hitler, holocaust og krigen i Europa. Teksten skjemmes stedvis av litt klossete formuleringer og uheldige redaksjonelle valg. Men historiene er like sterke. Vi trenger å høre dem for ikke å glemme. Dette er kanskje siste gang de som overlevde nazistenes konsentrasjonsleire forteller dem.

Petter Gjersvik
Tidsskriftet

Roman, beretning eller historie fra konsentrasjonsleirene?

Ulstein GSO.

Piggrådrosen

341 s. Oslo: Gyldendal, 2007. Pris NOK 199 ISBN: 978-82-05-37490-4

Høsten 1943 ble om lag 700 studenter ved Universitetet i Oslo arrestert og sendt til fangeleire i Tyskland for å oppdras til SS-soldater. De aller fleste endte opp i konsentrasjonsleiren Buchenwald, der de var vitne til nazistenes

grusomheter på nært hold. En av studentene skrev like etter freden tre manuskripter som ble liggende upublisert inntil hans sønnesønn, historiestudenten, 50 år senere ble kjent med dem. På grunnlag av de tre manuskriptene, andre kilder, lange samtaler og reiser til de aktuelle områdene har sønnesønnen laget sin debutroman.

Piggrådrosen er svært godt skrevet. Teksten veksler i tid, sted og perspektiv. Noen ganger er stilen nærmest dokumentarisk med faktaopplysninger, andre steder er den kommenterende med refleksjoner over moralske dilemmaer og historiefagets mange tolkingsmuligheter. Andre ganger har teksten en tydeligere fortellerstemme, men den tilhører flere, dels hovedpersonen, dels andre fanger, voktere, SS-offiserer eller lokalbefolkning. Dokumentarroman kan det kanskje kalles, en etablert og legitim sjanger som stiller store krav til forfatteren. Dette er historier om samhold, pinsler og dehumanisering.

På omslaget presenteres dette som «farfars historie». Farfar, som var medisinstudent, er navngitt med fornavn og/eller etter-

navn gjennom hele beretningen. Men i flere episoder tillegges han roller, ofte helte-roller, som han ikke alltid kan ha hatt. Fiksjon er tillatt i romaner, men når teksten er basert på faktiske hendelser med bruk av reelle navn burde forfatteren redegjøre for kilder, faktagrunnlag og bearbeiding – som kun er kjent fra boklanseringen. Dette er et paradoks – det er i det minste forvirrende – så lenge ett av forfatterens hovedpoenger er at beretninger preges av kilde, kontekst og ettertid. Det er også problematisk at flere navngitte, nå avdøde norske fanger fremstilles på en lite flatterende måte.

I forbindelse med boklanseringen skrev forfatteren en kronikk i Dagbladet, med en påfølgende, litt vond debatt, der han påpeker muligheten for sprik mellom faktiske hendelser, erindringer og tolkinger i beretninger fra tidligere konsentrasjonsleirfanger (1). Bøker med slike beretninger underslår ofte det faktum, mener han, at det også blant norske fanger kunne være intriger og maktkamp. Erindringer fargelegges og påvirkes av hvordan vi ønsker de skal være. Dette er banale, men likevel viktige poenger. Ved å fremstille dette vanskelige og følsomme stoffet i romanform blir det mulig å utfordre erindringene om hva som skjedde. Men ingen tekst er uten fortolkninger. Derfor kan heller ikke en roman korrigere fangers egne beretninger, bare supplere dem.

Ulstein har skrivetalent og store ambisjoner med sin bok. På mange måter lykkes han, men han snubler også grundig.

Petter Gjersvik
Tidsskriftet

Litteratur

1. Ulstein GSO. Uredelig om konsentrasjonsleire. Dagbladet 24.10.2007. www.dagbladet.no/kultur/2007/10/24/515989.html [31.1.2008].

Forakten for de svake

Foss Ø.

Kampen mod de mindreværdige

Auschwitz, videnskabens og kirkens forræderi. 173 s. Århus: Aarhus universitetsforlag, 2006. Pris DKK 198 ISBN 978-87-7934-279-8

Det er mer enn 35 år siden den norske moralfilosof Harald Ofstad (1920–94) hevdet at nazismens kjerne var at de sterke skulle styre over de svake og at det å være svak ble sett på som foraktelig og minderverdig (1). Tittelen på teologen